ԴԻՏԱԿ ԲԻՒԶԱՆԴԵԱՆ

1812. Ի 15. սեպտեմբերի.

Այս գործքս որ է Պատմութիւն հիմիկուան ատենիս, ամէն տասնըհինգ օրը հեղ մը կելլայ։

ԻՏԱԼԻԱ

Յուլիսի 28ին՝ [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... Մեծամեծք ու բա- [illegible] ... [illegible]

Յուլիս ամսուան մէջ [illegible] ... 117 [illegible] ... 77 [illegible] ... 5 [illegible] ... 3 [illegible] ... [illegible]

Շատ ատենէ վերի է որ, [illegible] ... Յուլիսի 20ին [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... մէկ մէկը պանդուխտ կուղղին։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Յուլիսի 20ին. [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

կաւ մեռաւ ։ Ու ինչպէս որ սովորութիւն է Եւրոպայ, որ ամէն կարգէ դուրս կերպով մեռնող հիւանդներուն մարմինը, որոնց հիւանդութեան պատճառը չիկրցան իմանալ բժիշկները, կանանեն ու կըբանան փորը ու կըզննեն. այսպէս ալ աս տղին մարմինալ առին, ու փորը բացին. մէկմալ ի՞նչ կըտեսնես, ասոր ստամոքսէն ու աղիքներէն դուրս փորուն մէջ՝ կար մէկ չիհասած տղայմը, որուն անդամները կարծ փափուկ ու ծամկած. ու գլխուն տեղը կար մէկ թանձր խառնիփնթոր հիւթմը ։ Աս բանը թէպէտ և շատ զարմանալու բանմընէ, բայց առեն առեն կըլլայկոր ։ Եօթը տարիմը կայ որ վէռնուիլ մէկ տղայմը մեռաւ, որուն փորուն մէջ գտնեցաւ մէկ մաէ տոպրակ մը, ուր կային պզտիկ տղի կտորտուկ անդամներ ։ Աս բանը բնագիտները այսպէս կըմեկնեն, թէ ասոնք յղացված են երկուք մէկէն էքիզ. եւ երկուքը հաւասար մէկ տեղ չիկրնալով մեծնալ ու աճիլ հոն, ան որ աճերքէնէ, մեկալը՝ որ չէ կրցեր աճիլ, իր մէջը առեր կծկեր է. ինչպէս որ երբեմն կըտեսնենք՝ որ մէկ հաւկիթմը մէջը մէկ ուրիշ հաւկիթմալ ունի. կամ մէկ փորգուքալմը՝ խլիմոնմը՝ որ մէկը զմէկալը կըլլէր է ։

Մոռավիա գաւառին մէջ, Նամիեստին կողմերը, որ մէկ մեծ ու շահաբեր երկիրնէ Նէմցէի տէրութեան, կարիճ ու ճարտար երկրագործներու ձեռքը ըլլալուն համար, ու աղէկ մշակվելուն համար, ու իրեն զանազան հին շինուածքներուն համար. յուլիսի 10ին կէս օրվան դէմ, բոլորը աւրեցաւ մէկ մեծ խուլթումէմը որ իջաւ հոն տեղերը. ու մէկ ջրհեղեղմը պէս անձրևէ. որուն նմանը քիչ եղեր է աշխարքիս վրայ ։ Օլօվային տէրէն՝ որուն երկու դին ալ շատ բնակութիւն կայ, ու շատ զուարճալի ու մայլելու տեղմընէ, մէկ չէյրէկիմը մէջ՝ դարձաւ մէկ մեծ ծովմը եղաւ. եւ ուռուն քառասուն տուն փլուց աւրեց, ու ան մեծ ինը աչքով Նամիեստին քարէ կամուրջը, որ աղօթային մէջ շինված էր, որուն վրայ տարիներ, ու անհուն գանձ խարճերէին, երրորդ օրը աս անձրևէն եւ ընկաւ փլաւ ։ Ու թէպէտ աս չափ զարհուրելի գլխվածմընէր եղաւ, ու արտերուն անբերու, տուն մէջ ամէն եղած բաներու մաս տրվաւ, բայց մարդոյ հիչ մէկ վնասմը չեղաւ, որոնք երկուքէ օր իրենց տանը տանիքներուն վրայ ելան նըստան, ինչվան որ ջուրը ցածցաւ աներնին երևցաւ ։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆՔ

Օգոստոսի 6ին կըգրվի Ֆրանսզին մեծ բանակէն ֆ օւասուէն՝ աս խապարները ։

Յուլիսի 23ին. Նաբօլէօնը տարաւ իր բանակը՝ ինչվան քամէն, անցնելով օվքաղս ։

22ին. Փօխարքային էդուարիայու՝ իր առաջ գնացօղ զօրքովը, բռնեց պօդպքիսքօվլին կամուրջը ։ Մէկ աաղատահօղներու գունդմը Ֆրանսզի 200 ձիաւոր, գնացեր էին պէքէնքօվլքին վրայ. հանդիպեցան ասոնք, երկու գունդ ձիաւոր մոսկովներու. զարնըվեցան մէկմէկու, 12 հոգի ու մէկ օֆիչիալմը ընկան մոսկովներէն ։

23ին. Ամուրանց հասաւ փոխարքայն պէքէնքօվլքի. իրեք սահմէն եւ անցաւ ան տեղի ջուրը. ու մէկ կամուրջմը շինել տըվաւ տուինային վրայ ։ Մոսկովները շատ դէմ դրին ասոնց անցնելը խափանելու ։ Լաքուօզ զօրապետը՝ որ օգնական է փոխարքային, կողին մէկ խուաշխմը առաւ, սախտեցաւ ։

24ին. Նաբօլէօնը կէս օրէնէ երկու սահաթ եւ, հասաւ պէքէնքօվլքի. ու երկու խումբ զօրաց խրկեց անկէ՝ որ երթան աչք դնելու տեղրանք կենան ։

20ին. Փրինչիփէ էքմուլը քալեց դէպ 'ի մօհիլով ։ Երկու հազար մոսկովի զօրք՝ որ քաղաքը կըպահէին, սիրաըրին Ֆրանսզներուն դէմ ելլելու. բայց ծեծը ուտելով ձիաւորներէն ետ քաշվեցան ։

21ին. Իրեք հազար խաղախ՝ որ փրինչիփէ պակուատինին սալատաի զօրքն էին, պօպրուսքէն աս դին գալով՝ փրինչիփէ էքմուլին առաջ գնացօղ զօրացը հանդիպեցան. վրանին քալեցին. 85երորդ ձիաւոր գունդը Ֆրանսզին՝ շատ կարճութեամբ ծեծկըլէցաւ ասոնց հետ՝ ու շատ հեռու զիրենք քշեց ։ Հիմա պակուատինը ետ քաշվելով պըրըտելով, եկաւ մօհիլովին կողմերը ։

Բռնածեն հիմա Ֆրանսզները աս տեղբանքը, օւքա, տխինա, բօլդօպք, մօհիլով. ու պիտի երթան վիդեպսքին վրայ. ուր տեղոր ժողված մէկ եղած է մոսկովին ուժը. ու ինտորօր տրխստ բոլոր պառնէշներով բաներով իրենց բանակ շինէր նըստէր էին. հոս ալ անոր նման շինէր են. որ շատ ապաստելի շինուածքմընէ ։

Մոսկովի կայսրը թողուց զօրքը, դարձաւ բէդրբուրկ ։

Պատասխանի՝ մոսկովներուն նախատական թղթին, որ տըվաւ մէկ Ֆրանսզ կաւնագիէա զինուորմը այսպէս.

|| Գերիք են որք յոչ իւրեանց կամաց, և 'ի հարուած խարազանի բռնադատեալ վարին 'ի գնացս. այլ զինուորք Ֆրանսիայու՝ պատրաստ են յայսպիսեաց, և ոչ հնազանդին՝ բայց եթէ պատուոյ և օրինաց ։

Ո՛չ եւք եղեալ 'ի մահ, և ոչ լուեալ է.

մեք

մեր յուսմքէ, եթէ դուք չհամարիցիք ինչ
զմերս զօրութի. զի ոչինչ քան զայս էր լի-
նել անտեղի: Ահա ամնդէդէն, հօլապուռւն,
աւսդէռլից, բուլղուսք, ֆռանկստանս, ին
նորանոր վկայք Ճշմարտութեն: Զայն ինչ
տեսանեմք մեք այսօր, զոր 'ի հերուն հե-
տէ տեսաք միշտ, այս է փախուստ ձեր յե-
րեսաց մերոց: Բանակք մեր կարգեալք,
Ճակատք մեր յարդարեալք ամենահմուտ
արուեստիւ, հատին բաժանեցին զզօրու-
թիւն ձեր 'ի բազմահատուած տուաջս. զօրք
ձեր անառաջնորդ և անկանոն. բանա-
կետղք ձեր պատնիշափակք լքեալ. ան-
բաւ ամբարանոցք ձեր 'ի մէնջ ժառանգեալ,
կամ 'ի ձէնջ վառնեալ: Առաջին քաղաքն
լեհաստանու' 'ի բաժնին ռուսաց, անկաւ
ընդ մերովս իշխանութե. վեց միլիոն լեհք
լիգուանիոյ' ընդ հինգ միլիոն լեհս բաժ-
նին վարսավիոյ, զէն վերացուցանեն խնդ-
րելով զերեանց իրաւունս: Մինչև ցայժմ
հաղարաւորք 'ի քաջացն լեհացս յայսցանէ,
հասուցածեալ 'ի բանակէ ձերմէ, եկին մը-
տին ընդ դրօշակաւս մերով:

Գուշակէք իմն նախաձայնելով զմերս ան-
Ճողոպրելի փախուստ: Եւ մեր արդեօք,
կամ Էրբ 'ի փախուստ դարձաք մեք յերե-
սաց ձերոց: Դուք տակաւին զնոյն ունիք,
զոր ունէիք ահա 'ի քսան ամաց հետէ զգա-
ռազութի լեզուի: Գլխովին զընդէմն իրին
խօսիք, և զմեծեան վաղվաղակի 'ի վերայ բե-
րէք:

Բան 'ի մէջ առնուք և յաղագս ամբար-
տաւանութե մերումն ինքնակալի: Սա-
կայն ո՞րն է առաւել ամբարտաւան յինք-
նակալս. նա' որ յետ յաղթական լինելոյ,
առ 'ի սէր խաղաղուե' դարձուցանէ շնոր-
հէ անդրէն զանբաւ գաւառս. եթէ նա որ
պատերազմեալ խորտակեալ, այլ այնու-
ամիւ կցէ ընդ իւրում իրութե զՖինլան-
տիա, զմօլտավիա, զվալաքիա, զարևելեան
մասն պրուշի և կալիձիայու. և մնուցանէ
օրինակաւս այսու' զամբարտաւանութիւն
իւր, յափշտակութե 'ի դաշնակցաց իւրոց
'ի շվէտէ, 'ի պռուշէ և 'ի գերմանիոյ. արդ-
ո՞ւր նա զկայ առնոյր, եթէ լինէր յիրաւի
յաղթական:

Խորհուրդ տայք մեզ, հատուցածել մեկ-
նիլ երթալ 'ի հայրենիս մեր: Միայն վասն'
ուսուցանեն զվատութի: Մեք ոչ տամք
ձեզ խորհուրդ այսպիսի, վասն զի ամօթս
համարիմք զայսպիսիս. այլ միայն կարեկ-
ցեալ մեր առ հարստահարեալս 'ի ձէնջ
լեհս' որ 'ի բանակիդ, տամք նց խորհուրդ,
թէ հայրենիք ձեր ահա կենդանանան. 'ի
բաց ձգեցէք զլուծ բռնազբօսութեն. եկայք
(որք և եկին և գան գունդագունդ զօր ըստ օր).
ժողովեցարուք ը դրօշակաւ սովիտակ ար-
ծուոյն, որ ոլացոյցած զնախնիս ձեր' մինչ
'ի ներքոյ պարսպացն մօսքուայի: Ասեմք նո-
ցա, թէ ահա ժամ յարութե իշխանութեն
ձեր եհաս, և ժողովք լեհաց' ը տեսչութե
մտեկջեալ ատամօ գձադօսկքի իշխանին'
կոչէ զձեզ միանգամայն 'ի բաց 'ի ծառայու-
թէ ռուսաց. այն զի և պատիւն և կրօնն
սախպեն զձեզ, գալ խառնիլ 'ի մի միաբա-
նութի, առ 'ի գործ մեծ հաստատուե ձե-
րոց հայրենեաց:

Հրաւէր տայք մեզ 'ի գերութի' ը եր-
կիրն ռուսաց: Եւ զինչ. միթէ հնար իցէ
մեզ լքանել զօրէնս հայրենականս, զվարս
քաղաքականս, ցանկացեալք վայրենութե և
ստրկութեդ ձեր: Մեք այժմ մարդիկ եմք,
այլ գալով առ ձեզ' դառնամք լինիմք ան-
բանք անասունք: Եւ զինչ այլ բաց յայս-
մանէ մարթիք դուք տալ մեզ. զի բովան-
դակ ձերդ ատերութի համայնիւք հանդերձ,
ոչ արժէն և ոչ գաւառ մի 'ի մերոցս:

Խօսիք ը մեզ և յաղագս զինուորագրու-
թե և զինուորական բռնաւորութե: Զի-
նուորագրութի մի է յօրինաց յոմ ազինս:
60 միլիոն արք զինակիրք, առանց ինչ դըժ-
ուարութե զօրաժողով լինին առ 'ի ստուա-
րութի մերումս բանակի: Եւ ընթանամք
յառաջ, քանզի օրէնքն զմեզ յայն առաջնոր-
դեն: Իսկ դուք ընտրեալք 'ի ձերոց տեարց'
ընդ որոց իշխանութե լեալ էք գերի, տայք
զկեանս ձեր' առանց գիտելոյ թէ ընդէ՞ր
այս ոք մանաւանդ, ք թէ այն ոք պարտ
իցէ զայն տալ. այլ միայն զայս գիտէք,
զի այսպէս կամի խոհեմուե ձերոց տեարց:
Դուք յանձնեալ էք 'ինոցանէ առ զօրա-
վարս զօրուն, որք յանձնեալ լինին ձիք և
եզինք նոցա 'ի ծառայութի բանակին: Բըռ-
նակալութի զինուորական ասէք: Բռնա-
կալութեն թագաւորէ 'ի ձեր հայրենիս,
ուր միշտ 'ի գործ դնին խարազանք. ուր
ոչ ոք վերանայ երբէք 'ի պաշտօն փառա-
ւոր. 'ի ձեր հայրենիս ասեմ' ուր երկիւղն
է սանձ ձերոց կրթութեց, և ոչ թէ պա-
տիւն:

Զիարդ և իցէ, չէ կարի հեռաւոր ժամն,
յորում նորոգել ունիմք զազատութի ձե-
րոց եղբարց, հալածել անհետ առնել զա-
նուն գերութե' 'ի տէրութէ ռուսաց. և
զձեզ կարգել 'ի ձերում իրաւասութեդ.
ուր անցնիւր գիւղական' լինիցի հպատակ
և քաղաքացի իւրում վիճակին, և տէր իւ-
րում վաստակոց և իւրոյ ժամանակին.
որով մի ոք մնասցէ 'ի գերուե տն իւրում
ոք զեզն մի և կամ զձի:

Յայնժամ փողեսցուք և առ ձեզ իսկ,
մեկնիլ վտարանջել 'ի զօրուէ. յայնժամ
տեսցուք և առ ձեզ իսկ, թէ պատերազ-
մեսջի՞ք ընդ մեզ վասն ձերոց իրաւանց և
ձե-

ձերոց ընտանեաց․ և դուք 'ի հարկէ լինիցիք կամակից մեզ ընդդէմ ձերոց հարստահարողաց․ քանզի ընդ գերութ լինելն մարդոյ՝ ընդդէմ է իւրոյ բնութե, ընդդէմ է և կրօնի: Արդ՝ վերջ տացուք բանիս՝ շնորհակալ լինելով ձեզ յաղագս ծանուցանելոյ մեզ զկարգ և զդիտումն ձերումդ բանակի: Դուք առանց վտանգելոյ գնացէք յետս յետս, առ 'ի ձգել զմեզ 'ի հալբս ձեր՝ որպէս և առէքդ: Ճանաչեմք քաջ՝ զի այս ազնուական բարուց է, ազդ առնել ոգեւոյն զվտանգէն: Աղաչեմք մի դանդաղիք նա առաւել այսուհետև՝ տեղեակս առնել զմեզ յամի զձերոց գնացիցդ՝ որպէս և սկսայքդ առնել, և մեք օգտեսցուք յոյժ այնուիկ ||:

Մոսկովեերը մեկ ապստամբուն գրգռելու Թուղթմալ գրեցին նէմցէի զօրացըոր ֆրանսզի բանակին մէջն են, աս կերպով:

Գերմանացիք․

Ընդէ՞ր պատերազմիք դուք ընդ ռուսս․ առ ի՞նչ խրամատէք դուք զսահմանագլուխս․ է՞ր վասն Թշնամաբար վարիք ընդ ժողովրդեան՝ որ 'ի հեռուն հետէ եկաց ընդ ձեզ ամ օրինօք բարեկամութե, և ընկալաւ 'ի ծոց իւր զհազարաւորս 'ի ձերոց ազգակցաց, պարապեցոյց զնոսա յիւրեանց արօրեաստ․ և վարձատրեաց զնոցին ճարտարութիւն: Ո՞վ ոք բռնադատէ զձեզ յայս անիրաւ յարձակումն: Այս ոչ այլ ինչ, քան եթէ 'ի տուգանս ձեր ունի յանդել, և ոչ առնուլ վախճան, բայց եթէ մոհոճամբ և արեամբ անձանց՝ հարիւր հազարաց ամանց․ և կմ գլխովին ձերովդ անձնատուր ծառայութե:

Թուէր թէ այդ ձեր յարուցումն՝ չիցէ ազատ ինչ կամօք և ընտրութե: Ձեր խոհեմութի և ձեր սէր առ արդարասիրութի Թուէր ինձ կախարդեալ 'ի Թովչէ: Զի՞արդ ձեռնատու և գործի եղէք օտարաւի այնմ գռռողութե՝ որ անդուլ անդադար դուն գործէ՝ արկանել առ հասարակ ընդ լծով ծառայութե զբովանդակ եւրոպիա:

Գերմանացիք, ապերջանիկ և ամօթալից գործիք գռռողութեանն․ բարձրացուցէք զգլուխս, ունիկն դիք: Յուշ լիցին ձեզ համբաւ ձեր՝ զոր ունիք 'ի պատմութիս յիշատակարանաց, թէ յարոճեստի խաղաղութե, և թէ 'ի պատերազմի: Ուսարուք յօրինակէ սպանիացւոց և 'ի փորթուգալաց, թէ զիա՞րդ համակամ և անդրդուելի պնդութի իւրեանց ժողովրդեան, կարող է յետս ընկրկել զյարձակումն Թշնամւոյն, և 'ի բաց վազել սրբանել 'ի կապանաց և 'ի շղթայից օտարազգւոյն: Դուք այժմ նկուն էք լեալ այլ ոչ ուժաթափեալ․ ոչ էք տակաւին 'ի մէնջ օտարացեալ: Եւ թէպէտ բազումք 'ի ձէնջ յերևելեաց՝ ոչ որպէս պարտն է վարել վարեն զպաշտօն իւրեանց առ հայրենիս․ այլ սակայն մեծաւ մասամբ ազգն ձեր դաշնակից է ընդ մեզ, և գժգմնեալ ընդ այս դժոխարարբաւնալի լուծ, և կայ մնայ հաւատարիմ առ ած և առ հայրենիս:

Արդ՝ դուք, զորս տէրօղն բռնադատետանի զձեզ յանդիման ռուսաց․ Թողէք, լքէք զդրօշակն գերութե, և ժողովեցարուք ընդ դրօշակաւ բնիկ հայրենեաց ձերոց, և ազատութե, և ազգային պատուոյ՝ որ կանգնեալ է, և յաջողակ հողմով պարզեալ ընդ տէրութե մերս ինքնակալի․ որ ձեզ խոստանայ զօգնութի համօրէն քաջազուն ռուսաց՝ 50 միլիոն արանց վառելոց 'ի մարտ պատերազմի․ որք առհասարակ երդուեալ են՝ մինչև ցհետին շունչ իւրեանց պատերազմել, առ պահելոյ զազատութի, և զփառս ազգայինս:

Հրաման ետ ինձ ինքնակալն աղեքսանդր, ամօֆիչիալաց և զօրաց գերմանացւոց հաստատելոյ 'ի զօրաց այտի և յարելոյ 'ի մեզ՝ տալ պարգևս, զլեճիոն գերմանական․ յորոց վերայ հրամայեցէ մի ոմն փրինչիփէ գերմանացի, որ ցուցեալ իցէ զփորձ սիրոյն առ հայրենիս իւր․ որոյ ամ փոյթ և ջան իցէ յարուցանել զազատութի գերմանական: Ուր 'ի լինելն այսորիկ այսպէս՝ երախտագէտն հայրենիք՝ ձօնեսցէ իւրոց քաջաց և հաւատարիմ զաւակաց շնորհակալութիս բազումս, որք գիտացին խոյս տալ 'ի կործանմանէ: Այլ եղեալ թէ վախճան գործոյն ոչ ունիցի երջանիկ ելս․ յայնժամ ինքնակալն հաստատեալ է՝ տալ այդոցիկ արանց քաջաց 'ի կողմանս հարաւոյ ռուսաց երկրի՝ ժառանգութիս անուճանիս և յաւերժականս:

Գերմանացիք ընտրեցէք․․․ Մի առհրաւէրս հայրենեաց և պատուոյ լինիք անլսողք, և վայելեցէք ազատութե և դիւցազնութե ձերոյ զարժանաւոր վարձս․ ապա թէ ոչ, կացէք և մնացէք որպէս էքդ ընկճեալ ընդ լծով ծառայութե, և կորնչիջիք 'ի հարստահարութիս և 'ի չքաւորութիս և յանարգանս․ և ծածկեսջիք նախատանօք յօտար ազգաց, և անիծաբանութե որդւոց ձերոց ||:

Աս արհամարհական մոսկովներուն Թըղթին՝ մէկ նէմցէմը դէմ գրեց, որուն մէջը փէք աղէկ կըհասկըցընէ, թէ նէմցէի տէրութինը՝ ո՞րչափ առէնէ պէրի, ու ի՞նչ պատճառի համար քէն ունի իրեն․ ու ինչու հիմայ իրեն դէմ պատերազմ բացաւ: Աս Թըղթին օրինակը հոս տեղ չըլլալուն համար, եկած Թըղթին կըպահենք: